

Makay Zsuzsanna – Spéder Zsolt – Szabó Laura

Gyermektelenség Magyarországon – egy részletes elemzés főbb megállapításai

Betekintő: A tanulmány legfontosabb megállapításai

A 2. világháború után következő generációkban csökkent a gyermektelenek aránya, de a 1969-es kohorsztól kezdve meredek emelkedésnek indult. Az 1975-ben született nők körében 17,9 % volt a gyermektelenek aránya 2016-ban, ugyanekkor a 45 és 54 év közötti férfiak 20,6 %-a volt gyermektelen, és ez az arány előreláthatóan számottevően nem fog már változni.

A legalacsonyabb végzettségű férfiak körében kimagaslóan magas, 30 % a gyermektelenek aránya, míg a felsőfokú végzettségűek körében a legalacsonyabb, csak 12 %.

A gyermektelen nők aránya a fővárosi nők körében (19 %) a és ez igaz minden vizsgált születési kohorsz esetében, és minden iskolai végzettségi szinten. A többi nagyvárosban élő nők körében a gyermektelenek aránya átlagos, azaz 11 % körüli.

Bevezető

A Népeségtudományi Kutatóintézet 2019 tavaszán egy átfogó elemzést végzett a magyarországi gyermektelenségről.

A 2. világháború után következő generációkban csökkent a gyermektelenek aránya, de a 1969-es kohorsztól kezdve meredek emelkedésnek indult. Az 1975-ben született nők körében még 17,9 százalék a gyermektelenek aránya 2016-ban, ugyanekkor a 45 és 54 év közötti férfiak 20,6 százaléka volt gyermektelen és ez az arány előreláthatóan számottevően nem fog már változni.

A legalacsonyabb végzettségű férfiak körében kimagaslóan magas, 30 százalékos az arány, a felsőfokú végzettségűek körében a legalacsonyabb, 12%.

A gyermektelen nők aránya a legmagasabb a fővárosi nők körében (19%), és ez igaz minden vizsgált születési kohorsz esetében, és minden iskolai végzettségi szinten. A többi nagyvárosban élő nők körében a gyermektelenek aránya átlagos, azaz 11% körüli.

A nem akaratlagos gyermektelenség csökkenésében kulcsszerepet játszhat a korábbi életkorban történő gyermekvállalás, illetve a gyermekvállalás halasztásának megállítása. Szükséges, hogy a gyermekvállalás előtt állók tisztában legyenek azzal, hogy a termékenységi képesség milyen

nagy mértékben csökken az életkorral. Jelenleg roppant magas az ezzel kapcsolatos tudatlanság, főleg arra vonatkozóan, amikor a női gyermekvállalási képesség erőteljesen csökkenni kezd (35-39 éves) korban. A férfiak életkora sem elhanyagolható, 30-as éveik végétől fogva már esetükben is csökken a gyermekvállalás esélye. A társadalomnak szembe kell néznie a gyermektelenek növekvő arányával, az időskori ellátórendszernek számolnia kell azzal, hogy a jövőben nőni fog azok aránya, akik nem számíthatnak gyermekük segítségére időskorukban és csak az államra, illetve magánszektorra támaszkodhatnak egészségügyi és szociális ellátásuk során.

Magyarország nemzetközi összehasonlításban az alacsony gyermektelenségi rátával rendelkező országok közé tartozik. Míg egyes országokban, például Finnországban vagy Ausztriában, a befejezett termékenységgű, 1970-ben született nők ötöde gyermektelen maradt, addig Magyarországon ez az érték ugyanebben a kohorszban 12,9%. A jelenség azonban Magyarországon is egyre gyakoribb (az 1975-ben született nők 17,9%-a gyermektelen volt 40 éves korában) és becslések szerint mértéke tovább fog nőni. Emiatt elengedhetetlen a gyermektelenség körülményeinek elemzése és annak áttekintése,

hogy jellemzően kik maradnak gyermek nélkül. A Népeségtudományi Kutatóintézet 2019 tavaszán egy átfogó elemzést végzett a magyarországi gyermektelenségről. Jelen írásunkban ennek közöljük főbb megállapításait.

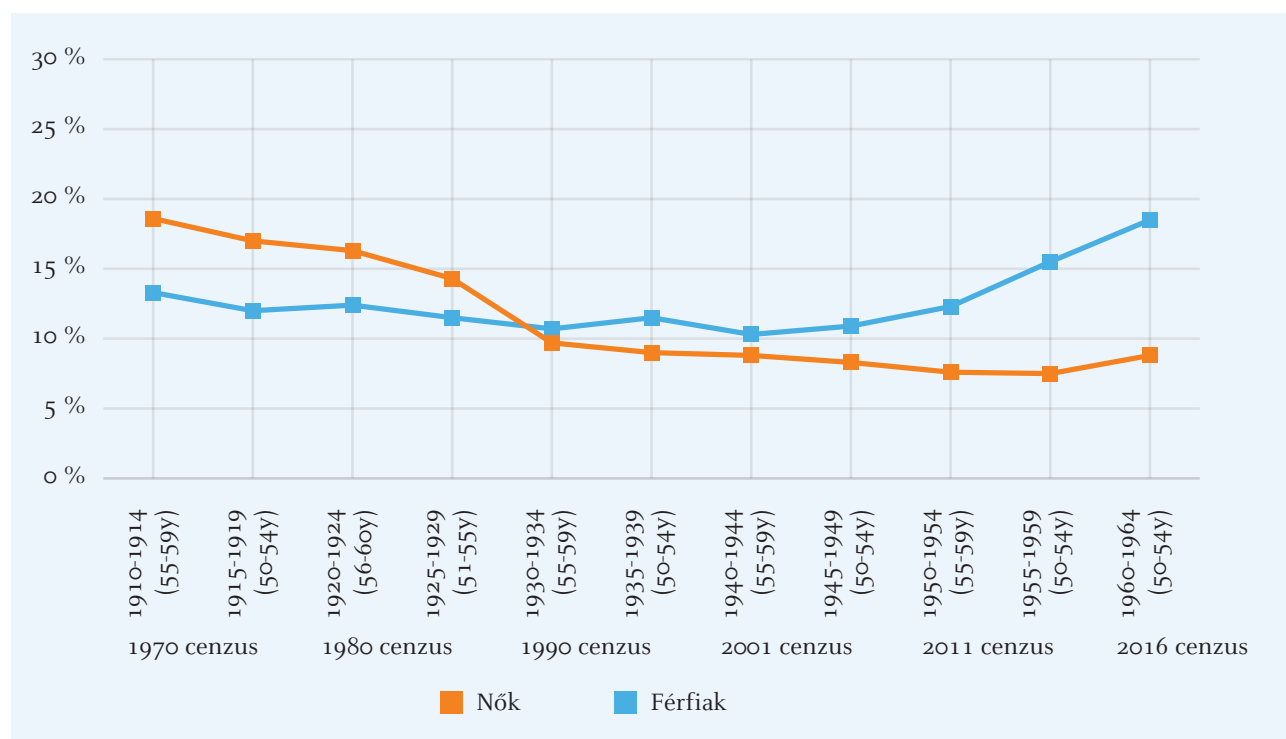
A jelenséget a népmozgalmi adatokkal, valamint a népszámlálási- és mikrocenzus adatokkal vizsgáltuk. Ezekből lehet ugyanis a legmegbízhatóbban, több népszámlálás adatait használva időben visszatekintve is vizsgálni a gyermektelenséget. Az elemzést kiegészítettük az NKI saját adatfelvételeivel; az Életünk fordulópontjai adatokat elemezve néztük meg, hogy hogyan viszonyul a társadalom a gyermekvállaláshoz, illetve a gyermektelenséghez, és ez mennyiben változott az utóbbi egy évtizedben.

A nők 40 éves korában¹⁴ megfigyelt gyermektelenség változó mértékű volt a 20. század folyamán. Az 1920-as évek legvégén született nők, akiket még közvetlenül érintettek a második világháború következményei (hiszen közvetlenül utána kerültek reprodukív korba) 13% a gyermektelen maradt. Az utánuk következő generációkban csökkent a gyermektelenek aránya, mely az 1950-es évek közepén született nők körében volt a legalacsonyabb 8%-os értékkel. A jelenség az 1960-as években született nőknél

vált ismét gyakoribbá és az 1969-es kohorsztól kezdve meredek emelkedésnek indult. A legfiatalabb, 1975-ben született nők körében 17,9% a gyermektelenek aránya 41 éves korukban (2016-ban), és mivel a 40 éves kor után gyermekvállalás igen ritka, döntő hányaduk feltehetően az is marad.

A férfiak esetében 50 éves korban lehet már megfelelő bizonyossággal végleges gyermekszámról beszélni, hiszen ezután körükben is már ritka a gyermekvállalás. Ezt figyelembe véve megállapítható, hogy a 20. század során a század első harmadát kivéve (az 1930-as évek elején született generációkig) a férfiak gyermektelensége mindig gyakoribb volt, mint a nőké. Miközben a nőké az 1930-as években született generációktól kezdve 10% alá csökkent, addig a férfiaké 1-2% ponttal e fölött volt és erről a szintről az 1940-es évek végén, 1950-es évek elején született generációk körében indult látványos emelkedésnek. Az 1960-as években születettek körében megközelítette a 20%-ot (1. ábra). 2016-ban a 45 és 54 év közötti férfiak 20,6%-a volt gyermektelen és ez az arány előreláthatóan számottevően nem fog már változni.

1. ábra: Gyermektelen nők és férfiak aránya születési évjárat szerint 50 és 61 éves kor között, 1970-2016

A férfiak magasabb gyermektelenségének lehetnek módszertani okai, nevezetesen, hogy nem számolnak be elég pontosan megszületett gyermekeikről. Magyarországon a hivatalos népmozgalmi adatbázisban évente a gyermekek mintegy 10%-a esetében nem rendelkezünk adatokkal az apára vonatkozóan; nem tudjuk, hogy az így kimaradó apák esetleges más gyermekszületésükről sem számolnak-e be, valamint, hogy más adatfelvétel (pl. népszámlálás) során milyen pontossággal számolnak be gyermekükről.

A magyar nők és férfiak legnagyobb hányada jellemzően nem akaratlagosan gyermek nélkül éli le életét, hanem a gyermekvállalás halogatásának következményeként válik véglegesen gyermektelenné. Ebben nagy szerepe van a gyermekvállalás későbbi életkorra való halasztásának, mely növeli annak a valószínűségét, hogy nem születik utód. Ezt jellemzően a nők átlagos életkorával mérjük gyermekvállaláskor, ám azt is meg lehet nézni, hogy egyes életkorokban hogyan alakul a gyermektelen nők aránya. Ez alapján megállapítható, hogy 35 éves korban a legfiatalabb, 1980-ban született generációnak 30%-a gyermektelen volt 2016-ban. Ez az arány erőteljesen nőtt a korábbi születési kohorszokhoz képest. Az 1970-ben születettek körében például csak fele ennyien voltak gyermektelenek 35 éves korukban, az 1960-as évek körül született nőknek pedig csak tíz százaléka.

Vélemények terén ugyanakkor a magyar nők és férfiak igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a gyermekvállalásnak, mint ami erőteljesen hozzájárul ahhoz, hogy életük „teljes” legyen. Megfigyelhető volt ugyanakkor, hogy 2016-ban valamelyest kevesebben vallották ezt a nézetet, mint egy évtizeddel korábban. Nemzetközi összehasonlításban is azt láttuk, hogy a magyarok kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a gyermekvállalásnak. 2010-es adatok vizsgálva megállapítottuk, hogy a magyar 18 év feletti nők és férfiak 82%-a értett egyet azzal az állítással,

hogy „Egy nőnek szüksége van a gyermekre a teljes élethez”. A 23 vizsgált európai ország kétharmadában a népesség alig fele vallotta ugyanezt a nézetet.

A gyermektelenséget az iskolai végzettséggel összefüggésben elemezve egy U alakú összefüggés mutatható ki az 1955 és 1974 között született nők körében. Ez azt jelenti, hogy a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségű nőknek magasabb a gyermektelenségi rátája, mint a középfokú végzettségűeknek. Az 1961 és 1965 között született, 2011-ben 46-50 éves nők esetében ez azt jelenti, hogy míg a középfokú végzettségűek körében a gyermektelenek aránya 7%, addig az alacsony végzettségűek körében 9%, a felsőfokú végzettségűek körében pedig 12% a gyermektelenek aránya. A fiatalabb generációkban folytatódni látszik ez a tendencia, ám ezt teljes mértékben majd akkor lehet látni, hogyha ezek a nők is elérték gyermekvállalási koruk végét.

A nők végzettsége mellett megnéztük azt is, hogy foglalkozásuk szerint hogyan alakul a gyermektelenség. Azt látjuk, hogy nem minden esetben igaz, hogy a felsőfokú végzettségű nők körében magasabb a gyermektelenség, ugyanis ez erőteljesen függ foglalkozásuktól is. Vannak olyan foglalkozások, amelyeken belül annak ellenére, hogy a végzettség felsőfokú diploma, a gyermektelenek aránya alacsonyabb, mint egy másik területen foglalkoztatott, de csak érettségivel vagy szakmunkás végzettséggel rendelkező nők körében mért érték. Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a diplomások többsége olyan foglalkozást űz, amelynél magas a gyermektelenség.

Jellemzően alacsony a gyermektelen nők aránya a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban dolgozók körében (7%), a fegyveres szerveknél (8%), illetve a szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások esetében (8%). Magas azok körében, akik felsőfokú képzettségűek, önálló alkalmazást igénylő foglalkozásokban

¹⁴ Az esetek döntő hányadában a magyar nők 40 éves korukra lezárják termékenységi pályájukat és ezután már csak nagyon kevesen vállalnak gyermeket. 2017-ben például az elsőszülött gyermekek 1,6%-a született 40 évnél idősebb anyától.

¹⁵ Az 1920-1929-es férfi kohorsz adatai 1990-ből származnak, azaz ekkor már 66-70, és 61-65 évesek. Forrás: 1970., 1980., 1990., 2001. és 2011. évi népszámlálások; illetve 2016. évi mikrocenzus. Saját számítás.

(14%), illetve irodai és ügyviteli foglalkozásokban dolgoznak (11%), valamint a gazdasági, igazgatási, érdek-képviselői vezetők, törvényhozók körében (12%).

A férfiaknál sok esetben ennek ellenkezője figyelhető meg: a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban dolgozók körében 21% gyermektelen, míg a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokat űzők körében ez még magasabb, közel 30%. A vezető beosztású férfiak körében ugyanakkor a gyermektelenek aránya nem éri el a 10%-ot.

Az iskolai végzettség ugyanakkor eltérően hat a nőkre és a férfiakra. A legalacsonyabb, legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzett férfiak körében kimagaslóan magas, 30%-os a gyermektelenek aránya (kétszer akkora, mint a hasonló iskolázottságú nők körében); ez a felsőfokú végzettségűek esetében a legalacsonyabb, 12%¹⁶.

A gyermektelenséget a nők esetében településtípus szerint vizsgálva kiderült, hogy a gyermektelen nők aránya a legmagasabb a fővárosban élők körében, és ez igaz minden vizsgált születési kohorsz esetében, és minden iskolai végzettségi szinten. A többi nagyvárosban (megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban) élő nők körében a gyermektelenek aránya átlagos, azaz 11% körüli, és ez messze alacsonyabb, mint a fővárosban mért 19%-os érték (az 1965-1969-ben születettek körében). A kisvárosokban, nagyközségekben és községekben élő nők körében átlag alatti a gyermektelenek aránya, az 1965-1969-ben születettek körében 8-9%, habár a legfiatalabb születési kohorszok tekintetében a kisvárosokban élők között is magasabb a gyermektelen nők aránya.

A lakhelyváltásokat és azok időzítését figyelembe véve kitűnik, hogy akik Budapestre költöznek, azok hátra hagyják a küldő településre (településtípusra) jellemző gyermekvállalási

mintát, és átveszik a fővárosra jellemzőt, azaz a magas gyermektelenséget.

Összegezve megállapítható, hogy a fővárosi, diplomás nők a legesélyesebbek arra, hogy 40-45 éves korukban gyermektelenek legyenek.

A nem akaratlagos gyermektelenség csökkenésében kulcsszerepet játszhat a korábbi életkorban történő gyermekvállalás, illetve a gyermekvállalás halasztásának megállítása. A nők és a férfiak támogatása gyermekvállalási terveik minél hamarabb történő megvalósításában csökkentené a gyermektelenséget és nagy valószínűséggel növelné a gyermekszámot is. Ehhez az is szükséges, hogy a gyermekvállalás előtt állók tisztában legyenek azzal, hogy a termékenységi képesség milyen nagymértékben csökken az életkorral. Jelenleg roppant magas az ezzel kapcsolatos tudatlanság, főleg arra vonatkozóan, amikor a női gyermekvállalási képesség erőteljesen csökkenni kezd (35-39 éves korban). (Désirée G, Brazal S, Rodríguez A, Prat A, Vassena R, 2018, pp. 109–118.) A férfiak életkora sem elhanyagolható: 30-as éveik végétől fogva már esetükben is csökken a gyermekvállalás esélye. (Dunson, D, Baird D, Colombo B, 2004, pp. 51–56.)

A társadalomnak szembe kell néznie a gyermektelenek növekvő arányával. Ugyan a munkaerőpiaci részvétel és a jövedelem kapcsán elmondható, hogy a gyermektelen nők foglalkoztatottsági aránya és jövedelme magasabb, mint az anyáké (ami ezáltal egy magasabb időskori anyagi biztonságot eredményez). Ám az időskori ellátórendszernek számolnia kell azzal, hogy a jövőben nőni fog azok aránya, akik nem számíthatnak gyermekük segítségére időskorukban és csak az államra, illetve magánszektorra támaszkodhatnak egészségügyi és szociális ellátásuk során.

Felhasznált irodalom:

- Désirée G, Brazal S, Rodríguez A, Prat A, Vassena R. (2018) *Knowledge of Age-Related Fertility Decline in Women: A Systematic Review*. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology 230 pp. 109-118.
Dunson, D., Baird D., Colombo B. (2004) *Increased Infertility With Age in Men and Women*. Obstetrics & Gynecology 103 pp. 51-56

¹⁶ Az adatok az 1960 és 1964 között született, a 2016-os mikrocenzus idején 52 és 56 év közötti, lényegében befejezett termékenységgű férfiakra vonatkozik.